

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА. СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА. ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 343.121.5:355.24

Багаденко Ірина Петрівна,
кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,
начальник відділу ДНДІ МВС України, м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0002-3350-4411

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ЮВЕНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Стаття присвячена дослідженню проблем розвитку ювенальної юстиції в Україні в умовах правового режиму воєнного стану. Здійснено огляд чинних національних нормативно-правових актів та проєктів у сфері ювенальної юстиції. Приділено увагу питанням реалізації основних функцій ювенальної юстиції. Виокремлено найбільш гострі проблеми, що перешкоджають розвитку ювенальної юстиції в Україні, зокрема в умовах правового режиму воєнного стану.

Ключові слова: ювенальна юстиція, відновне правосуддя, суб'єкти ювенальної юстиції, програма відновлення для неповнолітніх, правовий режим воєнного стану.

Оголошений у лютому 2022 року правовий режим воєнного стану в Україні через вторгнення російських військ викликав кардинальні зміни як у процесах функціонування державних органів та установ, так і в життєдіяльності суспільства. Масові внутрішні переміщення жителів із зон бойових дій, трансформація та/або укрупнення окремих державних установ, організацій вплинули на реалізацію функції захисту дітей, які вступили в конфлікт із законом та/або тих, що опинились у складній життєвій ситуації.

Питання становлення та розвитку ювенальної юстиції в Україні досліджувались такими вченими, як: Т.І. Дмитришина, Т.Н. Добровольська, Н.М. Крестовська, І.В. Ольшанецький, Р.М. Опацький, А.А. Оржаховська, В.Ф. Погорілко, В.В. Романюк, О.В. Руденко, Г.П. Середа, А.С. Сизоненко, В.В. Сухонос, В.Я. Тацій, Н.І. Устрицька, О.Б. Червякова, В.М. Шаповал, Ю.С. Шемчушенко, О.В. Щербанюк та інші. Водночас фактор війни здійснює нетрадиційний негативний вплив на функціонування того чи іншого інституту в державі, що потребує окремих досліджень стосовно можливостей подальшого розвитку в умовах правового режиму воєнного стану.

Мета статті – дослідити основні проблеми розвитку ювенальної юстиції в Україні в умовах правового режиму воєнного стану.

Отже, фактор війни, який викликав вимушену зміну місць проживання внутрішньо переміщених осіб, збій у процесах взаємодії органів і служб у справах дітей та спеціальних установ для дітей (наприклад, виражений у несвоечасності передачі інформації стосовно дітей, які перебували на профілактичному обліку за місцем свого попереднього проживання) тощо, негативно вплинув на виконання основних функцій ювенальної юстиції. Як відомо, основні функції ювенальної юстиції полягають:

у захисті дітей, які вчинили правопорушення, а також дітей, які стали жертвами чи свідками злочинів, опинились в інших складних життєвих обставинах (охоронна функція);

відновленні порушених прав та свобод жертв злочину або потерпілих від правопорушення, сприянні усвідомленню правопорушником необхідності відповідати за свої вчинки та здійсненні заходів для відшкодування завданої шкоди (відновна та примирна функції);

реабілітації як правопорушників (ресоціалізації), так і потерпілих дітей від жорстокого поводження, недбалого піклування тощо (реабілітаційна функція).

З урахуванням окреслених функцій, а також положень Закону України “Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей”, до системи суб’єктів ювенальної юстиції належать: органи, що реалізують державну політику з питань сім’ї та захисту дітей; уповноважені підрозділи органів Національної поліції; суди; органи, що реалізують державну політику у сфері виконання кримінальних покарань та пробації; приймальники-розподільники для дітей органів Національної поліції; школи соціальної реабілітації та професійні училища соціальної реабілітації органів освіти; центри медико-соціальної реабілітації дітей закладів охорони здоров’я; спеціальні виховні установи Державної кримінально-виконавчої служби України; притулки для дітей; центри соціально-психологічної реабілітації дітей; соціально-реабілітаційні центри (дитячі містечка). Крім цього, до суб’єктів ювенальної юстиції практично віднести також можна Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини; Уповноваженого Президента України з прав дитини; Кабінет Міністрів України; Міжвідомчу координаційну раду з питань правосуддя щодо неповнолітніх; прокуратуру України; адвокатуру; органи, що забезпечують формування державної політики у сфері освіти і науки; органи, що забезпечують формування державної політики у сфері охорони здоров’я; органи, що забезпечують формування та реалізують державну політику у сферах культури та мистецтв, фізичної культури і спорту, національно-патріотичного виховання, інформаційної безпеки; громадські організації, об’єднання (зокрема, об’єднання медіаторів), міжнародні та іноземні громадські організації, фонди та асоціації, засоби масової інформації.

Незважаючи на відсутність нормативно-правового акта, який би передбачав усю систему суб’єктів ювенальної юстиції, чинне законодавство України у сфері ювенальної політики збагатилось в останні роки такими нормативно-правовими актами: законами України “Про пробацію” (2015 р.), “Про судоустрій і статус суддів” (2016 р.), “Про медіацію” (2022 р.), “Про основні засади молодіжної політики” (2021 р.), “Про соціальні послуги” (2019 р.), розпорядженням Кабінету Міністрів України “Про схвалення Національної стратегії реформування системи

© Bahadenko Iryna, 2023

юстиції щодо дітей на період до 2023 року” (№ 1027-р від 2018 р.) та відповідним розпорядженням Кабінету Міністрів України “Про затвердження плану заходів з реалізації Національної стратегії реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року” (№ 1335-р від 2019 р.), спільним наказом Міністерства юстиції України та Генеральної прокуратури України № 172/5/10 “Про реалізацію пілотного проекту “Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення”” (2019), спільним наказом Міністерства юстиції України (Координаційний центр із надання правової допомоги та державна установа “Центр пробації”) “Про затвердження Порядку взаємодії регіональних центрів із надання безоплатної вторинної правової допомоги та уповноважених органів з питань пробації у межах реалізації пілотного проекту “Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення” № 25/723 (2022 р.) тощо. А також було розроблено проекти законів “Про юстицію, дружню до дитини” (2021) та відповідно “Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо юстиції, дружньої до дитини” (2021). Крім цього, з оголошенням правового режиму воєнного стану було внесено відповідні зміни до Кримінального кодексу України, серед яких посилення відповідальності за мародерство (2022 р.) тощо.

На підставі зазначених нормативно-правових актів, зокрема у сфері реалізації відновної функції ювенальної юстиції, здійснюється впровадження Програми відновлення для неповнолітніх (підозрюваних у вчиненні кримінального правопорушення) в регіонах України (окрім окупованих) в умовах правового режиму воєнного стану. З якими ж проблемами зіштовхнулась ювенальна юстиція при реалізації згаданої функції (відновної) в нинішніх умовах, крім загальних проблем у зв'язку із війною?

Так, реалізація Програми відновлення для неповнолітніх розпочала успішно впроваджуватися у 2019 році у шести регіонах України: Донецькій, Одеській, Львівській, Луганській, Миколаївській та Харківській областях. За підсумками реалізації пілотного проекту, у квітні 2020 р. Програма відновлення для неповнолітніх була поширена на усю територію України. Зокрема, у 2020 році до пілотного проекту “Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення” доєдналася Сумщина. Цей проєкт ґрунтується на концепції відновного підходу у кримінальних провадженнях щодо кримінальних проступків та нетяжких злочинів, вчинених неповнолітніми, і передбачає організацію комунікації між такими неповнолітніми й потерпілими від вчинених ними правопорушень [1].

Умовами застосування зазначеної Програми є:

наявність потерпілої сторони – фізичної особи, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а також юридичної особи, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди;

вчинення неповнолітнім вперше кримінального проступку або нетяжкого злочину;

визнання неповнолітнім факту вчинення кримінального правопорушення; згода неповнолітнього і потерпілого на участь у Програмі [2].

Згідно зі статистичною звітністю Генеральної прокуратури стосовно кримінальних правопорушень, а також осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення, найбільш розповсюдженими кримінальними правопорушеннями серед неповнолітніх традиційно є правопорушення у сфері власності (крадіжки та ін.).

Водночас з урахуванням змін, внесених до Кримінального кодексу України (стосовно посилення відповідальності за мародерство), крадіжка, грабіж, розбій чи інше правопорушення проти власності, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану, визнається тяжким злочином [3]. А це вже не відповідає умовам застосування Програми відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення. Тобто для переважної більшості неповнолітніх “корисливих” правопорушників можливість добровільного відшкодування завданої шкоди та примирення із потерпілою стороною стає недосяжною доки триває правовий режим воєнного стану в державі.

Відновна функція ювенальної юстиції полягає у впровадженні примирення та інших відновних заходів стосовно дітей, які опинились у конфлікті із законом, а некаральний підхід є пріоритетним у реагуванні на правопорушення дітей. Крім цього, заходи відповідальності мають бути пропорційними вчиненому діянню дитиною з урахуванням її фізіологічних особливостей.

Отже, інститут ювенальної юстиції в Україні станом на сьогодні має певні проблеми для свого розвитку через правовий режим воєнного стану, що триває вже більше року. Тому для відповідальних органів у сфері реалізації ювенальної політики постає необхідність постійного врахування фактору війни, зокрема при здійсненні нормативно-правового регулювання зазначеної сфери, а також координації дій суб'єктів системи ювенальної юстиції тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Пілотний проєкт “Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення”. URL: <https://bilopillya-meria.gov.ua/news/1669987977/> (дата звернення: 13.01.2023).
2. Про реалізацію пілотного проєкту “Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення” : наказ Міністерства юстиції України, Генеральної прокуратури України від 21.01.2019 № 172/5/10. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0087-19#Text> (дата звернення: 17.01.2023).
3. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство: Закон України від 03.03.2022 № 2117-IX (дата звернення: 21.01.2023).

REFERENCES

1. Pilotnyi proiekt “Prohrama vidnovlennia dlia nepovnolitnikh, yaki ye pidozriuvanyu u vchynenni kryminalnoho pravoporushennia”. “Pilot project ‘Rehabilitation program for minors who are suspected of committing a criminal offense’”. URL: <https://bilopillya-meria.gov.ua/news/1669987977/> (Date of Application: 13.01.2023) [in Ukrainian].
2. Pro realizatsiiu pilotnoho proektu “Prohrama vidnovlennia dlia nepovnolitnikh, yaki ye pidozriuvanyu u vchynenni kryminalnoho pravoporushennia”. “The implementation of the pilot project “Rehabilitation program for minors who are suspected of committing a criminal offense”: order of the Ministry of Justice of Ukraine, the General Prosecutor’s Office of Ukraine dated January 21, 2019 No 172/5/10. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0087-19#Text> (Date of Application: 17.01.2023) [in Ukrainian].
3. Pro vnesennia zmin do Kryminalnoho kodeksu Ukrainy shchodo posylennia vidpovidalnosti za maroderstvo. “Amendments to the Criminal Code of Ukraine regarding increased liability for

© Bahadenko Iryna, 2023

looting”: Law of Ukraine dated 03.03.2022 No 2117-IX (Date of Application: 21.01.2023) [in Ukrainian].

UDC 343.121.5:355.24

Bahadenko Iryna,
Candidate of Juridical Sciences, Senior Researcher,
Head of the Department,
State Scientific Research Institute MIA Ukraine,
Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0002-3350-4411

PROBLEMS OF JUVENILE JUSTICE DEVELOPMENT IN UKRAINE UNDER THE LEGAL REGIME OF MARTIAL LAW

The article studies the development of juvenile justice in Ukraine under martial law. A review of national legal acts in the field of juvenile justice was carried out. Thus, in recent years, the development of juvenile justice in the field of legal regulation has undergone significant changes. This includes, in particular, the adoption of the Laws of Ukraine “On Probation” (2015), “The Judiciary and the Status of Judges” (2016), “On Mediation” (2022), “Basic Principles of Youth Policy” (2021), “About Social Services” (2019), the order of the Cabinet of Ministers of Ukraine “The Approval of the National Strategy for Reforming the Justice System for Children for the Period Until 2023” (No 1027 of 2018), the order of the Cabinet of Ministers of Ukraine “On Approval of the Plan of Measures for the Implementation of the National Strategy for Reforming the Justice System for Children for Period Until 2023” (No 1335 of 2019), approval of the joint order of the Ministry of Justice of Ukraine and the General Prosecutor’s Office of Ukraine No 172/5/10 “On the Implementation of the Pilot Project “Rehabilitation Program for Minors Who are Suspected of Committing a Criminal Offense” (2019), the joint order of the Ministry of Justice of Ukraine (Coordinating Center for Providing of legal aid and the state institution “Probation Center”) “The Approval of the Procedure for the Cooperation of Regional Centers for the Provision of Free Secondary Legal Aid and Authorized Bodies on Probation Issues within the Framework of the Implementation of the Pilot Project “Program of Diversion for Minors Who are Suspected of Committing a Criminal Offense”” No 25/723 (2022), as well as the development of the draft Law of Ukraine “Child-Friendly Justice” (2021), etc. However, despite the fact that juvenile justice has been “walking” on the legal grounds of the state for more than twenty years, the bodies and institutions that perform the functions of juvenile justice lack practical experience in implementing and using international practices, establishing cooperation with international partners, strengthening interaction between the subjects of juvenile justice in Ukraine, and Ukrainian society itself lacks adequate awareness and understanding of the essence and importance of the implementation of the functions of juvenile justice for the protection of every child who finds himself in conflict or contact with the law. This is confirmed by the existence of conflicting public opinions regarding juvenile justice both in general and regarding its individual functions. At

© Bahadenko Iryna, 2023

the same time, the gradual implementation of the pilot project “Rehabilitation program for minors who are suspected of committing a criminal offense” in certain regions of Ukraine demonstrates the advantages of restorative justice. With the beginning of the full-scale Russian invasion of Ukraine, the further process of development of juvenile justice not only “slows down”, but also experiences corresponding difficulties with the implementation of the main functions. Therefore, there is a need to monitor such problems in order to further search for adequate solutions, taking into account the constant factor of war.

Keywords: juvenile justice, restorative justice, subjects of juvenile justice, rehabilitation program for minors, legal regime of martial law.

Отримано 10.04.2023